

Memoria culturală și socială reflectată în literatură. Scrisorile document- *Scara lui Iakov*, Ludmila Ulițkaia

Doctorand, Anca Pometcu (Mereuță)

Universitatea din Craiova, Școala doctorală „Al. Piru”

Résumé: *L'article vise à retracer comment la mémoire culturelle et sociale se reflète dans l'un des romans de Ludmila Ulițkaia, L'échelle de Jacob, qui devient un véritable document de l'époque, mais aussi de la vie personnelle. Le roman est une fiction autobiographique dans laquelle la petite-fille Nora reconstitue la jeunesse des grands-parents paternels, évoquant des pages réelles de l'histoire de la Russie, mais aussi du niveau personnel. Les relations entre les personnages sont subordonnées aux thèmes privilégiés par l'écrivain russe : l'amour, l'histoire, l'art. Tout cela est montré au lecteur à travers les lettres lues après la mort de la grand-mère Marusea, elles deviennent des témoignages du passé, par Nora, une femme adulte qui, à son tour, vit une histoire d'amour non conformiste, poursuivant en quelque sorte l'insatisfaction des grands-parents qui ont été séparées pour des raisons politiques. Le roman devient un témoignage des événements significatifs liés aux souffrances endurées par les Juifs qui affectent l'existence pour de nombreuses années à venir.*

Mots-clés : *histoire, mémoire, lettres, amour, témoignage*

Scrisorile au constituit dintotdeauna o formă de comunicare și au fascinat cititorii prin actul de apropiere, aproape intim care se creează între expeditor, destinatar, cititor. Astfel, importanța acestora capătă valoare literară, afectivă, documentară.

Studierea scrisorilor pentru a permite înțelegerea stilurilor, registrelor reprezintă o analiză minuțioasă, mai ales că acest tip de scriere datează de mii de ani. Varietatea scrisorilor (de dragoste, de afaceri, familiale, oficiale) permite reconstituirea atât a relațiilor dintre corespondenți, dar mai ales a epocii în care au fost redactate, descoperind elemente legate de educație, cultură, artă, istorie, politică. De asemenea, schimbul de scrisori presupune o relație apropiată, deschisă, o anumită legătură care devine și mai puternică odată cu transcrierea cuvintelor pe hârtie. Este de amintit că prezența scrisorilor se regăsește și în celelalte arte, în literatură însă, exemplele sunt numeroase, acestea fiind prezente în diferite tipuri de texte, la distanță de secole. Scrisorile din Antichitate, discursurile sub formă de epistole, romanul epistolar la diferiți autori, toate înfățișează diverse aspecte ale perioadei în care au fost redactate. De la *Scrisorile portugheze* prin care se transmit declarațiile sfâșietoare ale unei tinere fete care se află la mânăstire, părăsită de iubit, aceasta redactând câteva epistole care trezesc un veritabil fior, chiar și sute de ani mai târziu, până la romanul alcătuit dintr-un schimb de epistole moderne, electronice, *Dragoste virtuală*, scris de Daniel Glattauer, cititorul ia cunoștință cu mărturisirea la nivel intim a trăirilor celor care trăiesc intens povești de iubire.

În romanul *Scara lui Iakov* de Ludmila Ulițkaia, scrisorile îndeplinesc un rol multiplu: pe de o parte reprezintă singura modalitate de comunicare a cuplului Iakov-Marusea, pe de altă parte, înfățișează decenii întregi de istorie a regimului sovietic. Asistăm, astfel, la expresia subiectivității depline a tinerilor care se descoperă unul pe celălalt cu pasiunile lor- dansul și muzica-, a grijii și susținerii reciproce, însă avem parte și de accesul la viața Rusiei între anii 1911-1955, cu persecutarea evreilor, lipsurile și puternicele transformări aduse de comunism. Aici, scrisorile reprezintă o mare parte din roman și devin expresia unei valori intrinseci.

Fiind un roman cu puternice accente biografice, *Scara lui Iakov* urmărește pe parcursul unui secol, destinul mai multor generații. Autoarea însăși mărturisește că s-a inspirat din scrisorile bunicul său, pe care l-a văzut o singură dată în viață, servindu-i drept model pentru personajul Iakov. La un moment dat, imperceptibil, destinul celor doi iubiți, apoi soți, Marusea și Iakov, pare a se suprapune sau a continua relația dintre Nora și Tenghiz care aparțin lumii teatrului, colaborează, dau naștere unor proiecte grandioase, se iubesc, dar nu duc o existență în doi.

Scrisorile sunt precedate de fragmente din jurnalul lui Iakov, 24 de însemnări făcute pe parcursul anului 1910, din care aflăm că Iakov este puternic atras de scrierile lui Cehov, așa cum și autoarea însăși mărturisește:

Am citit povestirile lui Cehov. Scrie mult despre femei. Într-un fel umilitor, așa mi se pare. Cum ar scrie unul care a pățimit multe din partea lor. Treaba asta trebuie înțeleasă bine[...]Și când te gândești că după Tolstoi, cel mai mare e Cehov! [Ulițkaia, 2018: 54-55]

Romanul se deschide cu imaginea mamei, Nora și a fiului sugar, Iurik, personaje ce aparțin lumii noi, dar și cu moartea bunicii Marusea care aparține unei alte generații și care se stinge la 85 de ani. În apartamentul bunicii paterne va găsi Nora un cuțar ce conține documente și scrisori ce înfățișează corespondența îndelungată dintre bunica Marusea și Iakov, dintre Iakov și părinții săi, dar și dintre el și fiul său, Henrik. *Cuțarul de răchită* se dovedește a fi nu doar un simplu articol pentru depozitare, ci un adevărat păstrător al istoriei unei familii și a unui regim.

Era un volum uriaș de scrisori, puse în ordine cu grijă. Foarte interesant. Mai găsi și câteva carnețele cu însemnări scrise cu un scris mărunt, de modă veche. Cercetă cu mare atenție teancurile, fiindcă nu voia să-i fie din nou invadată casa de pleoșnițe...Și uită de scrisori mulți ani de zile.

Hărțile au zăcut acolo până când au murit toat persoanele în stare să răspundă la întrebările apărute în urma citirii scrisorilor... [Ulițkaia, 2018: 32]

Sub ochii cititorului sunt dezvăluite evenimente majore ale umanității: persecutarea evreilor, cele două războaie mondiale, Revoluția din 1917, exilul în SUA, fără însă a pierde din vedere destinul unei familii și mai ales a unui om, Iakov Osețki. Ceea ce declanșează apariția scrisorilor e necesitatea efectuării serviciului militar și apoi asuprirea regimului care amputează destine, prin corespondență fiind singura cale posibilă de a comunica cu cei dragi, dar și o formă de rezistență în fața unui destin hotărât dinainte. Aceste epistole înfățișează suferință sfâșietoare, lipsuri de tot felul, dar mai ales goluri afective care duc la transformări esențiale în relația de cuplu. La nivel compozițional, scrisorile reprezintă o parte semnificativă și sporesc autenticitatea evenimentelor relatate. Dialogul obișnuit este înlocuit de epistole ample, telegrame sau note de jurnal care compensează prezența umană, în mod fizic. Cititorul ia contact direct cu stările resimțite în mod autentic, apoape în același timp cu momentul declanșării.

Nora, personaj alter-ego, este cea care scoate la lumină marile evenimente istorice care au influențat destinul oamenilor apropiați. Citind corespondența bunicii, după moartea acestora, ea reconstituie în acest roman relații de familie, personalități ale oamenilor cu care se înrudește, luând naștere un amplu arbore genealogic pe care autoarea, după minuțioase și riguroase documentări, îl reconstituie la finalul romanului, după un epilog care îndeamnă cititorul la reflecție: care este proporția dintre ficțional și real?

Totul se sfârșește cu bine: după happy-end vine moartea. La urmă totul se acceptă: și exterminarea unui popor, și moartea unui singur copil bolnav de leucemie. Iakov citește în bibliotecile din lumea cealaltă, ascultă muzică din lumea cealaltă. Micuțul Iakov învață să citească, atinge clapele pianului și-i ascită suntele. Marusea s-a regăsit pe sine – privește cum se mișcă norii schimbându-și forma în fiecare clipă, nesfârșenți de nimeni, nesupunându-se nici unei logici. Ea dansează împreună cu umbrele și suntele, asta da fericire...La sfârșitul vieții, Nora începe să semene cu Tusia, îi poartă inelele mari pe degetele osoase, îi învață teatru pe tinerii regizori. [Ulițkaia, 2018: 573]

Cele aproape 600 de pagini sunt o mărturie evidentă a culturii vaste a autoarei, înfățișând aspecte ale artei, cu accente din lumea teatrului, acest domeniu fiindu-i familiar autoarei care a fost consilier la Teatrului. Evreiesc din Moscova și a scris și scenarii pentru o piese de teatru. Scrisorile înfățișează lumea teatrului, a dansului, muzicii, toate sunt evocate de cei doi soți separați. Nora continuă această călătorie a bunicii în lumea artei ca un element compensatoriu pentru existența pe care o duce - își crește singură copilul deosebit, e lipsită de viața în doi, va fi atinsă de o boală grea pe care va reuși să o învingă. Întregul roman este, de fapt, o pledoarie pentru valoarea artei pe care fiecare o resimte. Arta văzută într-o continuă transformare : de la muzica clasică, la dansul în formele variate, fiind des amintită Isadora Duncan , celebra dansatoare pe care Marusea o venerază, literatura, teatrul ca spectacol magistral al lumii, până la arta underground din SUA descoperită de Iurik. Toate acestea rezează modul în care personajele rezistă în fața dezastrelor istoriei. Din toate aceste scrisori document, Ludmila Ulițkaia

crează un roman prin care cititorul descoperă nu doar pagini de istorie, ci și o manieră de a supraviețui nedreptăților, de a face față provocărilor, dezamăgirilor, de a accepta propriile limite și de a continua, în ciuda tuturor celor care se întâmplă fără a putea fi oprite.

Scrisorile capătă valoarea unui document al epocii prezentate. Pe lângă faptul că prezintă o legătură sfâșietoare dintre doi oameni care se iubesc și doresc să fie împreună, ele relatează și pedicile care au apărut de-a lungul timpului. Evenimentele evocate dezvăluie grave erori ale omenirii. Astfel, fragila Marusea, preocupată mai ales de dans, deși îl iubește pe Iakov, ajunge să se înstrăineze de cel care i-a fost iubit și soț dedicat, recurgând chiar la un gest de lașitate, când alege să se despartă de el în absență și să nu-i mai răspundă la scrisori. Astfel, scrisorile sunt o dovadă că, în ciuda unei legături puternice dintre oameni, distanța și regimul comunist triumfă, mai ales că Marusea pare a se apropia de comunismul radical și să nu-și păstreze valorile intacte. Trebuie remarcat faptul că scrisorile exprimă o gamă variată de sentimente, subtilități pe care, în comunicarea orală, le pierdem din vedere. Sinceritatea, confesiunea în fața persoanelor în care au absolută încredere par a pune în umbră drama separării. Toate acestea se întâmplă din cauza restricțiilor impuse de regimul politic care schimbă ideologiile și viețile a multor oameni.

Iakov este personajul demn de cel mai mare respect, înfrățit cu Daniel Stein, alt personaj al Ludmilei Ulițkaia, un exemplu de erudiție, bunătate, rezistență și sacrificiu. Este atent, grijuliu cu soția, cu fiul său de a cărui prezență este privat și de o moralitate ireproșabilă. Întreaga sa existență este ratată, cunoaște permanent piedici, dar totuși el nu se lasă înfrânt. Purtând greutatea originii evreiești, Iakov nu renunță la muzică, la lecturile sale, la învățarea și aprofundarea limbilor străine. Este de admirat cum are un program de studiu, anulându-și uneori orele de somn, cum își dă puținii bani pe cărți și cum citește din diferite domenii, având vaste cunoștințe.

Citesc cu voce tare lecția, savurez și fac haz de fiecare particularitate a pronunției. Sunt foarte mulțumit. De la bibliotecă iau cărți din cele trei liste alcătuite de mine : război, istorie, beletristică. Am cumpărat ieri o foarte bună carte a lui Rubakin. Te gândești cât de ciudat ca, într-o lucrare bibliografică, să dai peste digresiuni despre idealuri curajoase, despre bunăstarea sufletească și despre activitatea creatoare. [Ulițkaia, 2018: 313]

Nu renunță nici la ideea de a fi soț, tată, bunic, iar scrisorile trimise relevă tocmai această rezistență a sa în fața atâtor imputări ale istoriei și evidențiază calitățile unui individ care rezistă în condiții dure. Valoarea sa umană este evidențiată prin faptul că niciodată nu încetează să sperie, indiferent de locul în care se află și nu renunță la proiectele sale. De altfel, moartea venită pe neașteptate, îl găsește într-o liniște binemeritată.

Scrisorile document din romanul *Scara lui Iakov* sunt o mărturie a amprentei istoriei care influențează destinele omenești.

Referințe bibliografice

- Alcoforado, Mariana, *Scrisorile portugheze*, Editura Cartex, București, 2020.
- Glattauer, Daniel, *Dragoste virtuală*, Editura Pandora M, București, 2006
<https://adevarul.ro/stil-de-viata/cultura/interviu-scriitoarea-ludmila-ulitkaia-nu-vreau-1757402.html>
- <https://www.observatorcultural.ro/articol/trei-zile-cu-ludmila-ulitkaia-la-bucuresti/>
- Olteanu, Antoaneta, *Proza rusă contemporană*, Editura Paideia, București, 2008
- Șoptoreanu Virgil, *Mituri literare moderne și postmoderne*, Editura Paideia, București, 2008
- Ulițkaia, Ludmila- *Scara lui Iakov*, traducere din limba rusăși note de Gabriela Russo, Editura Humanitas, București, 2018
- Valette, Bernard, *Romanul. Introducere în metodele și tehnicile moderne de analiză literară*, traducere de Gabriela ABĂLUȚĂ, Editura Cartea Românească, București, 1997